

YÛSUF ve ZÜLEYHÂ

suf u Zeliha, haz. Zuhâl Kültürâl, hazırlayanın girişi, s. V, VI). Ardından Kemalpaşazâde'nin Molla Câmî'nin etkisinde yazdığı 7777 beyitlik eseri (*Yûsuf u Zeliha*, haz. Mustafa Demirel, hazırlayanın girişi, s. XXI, XXXV), Taşlıcalı Yahyâ'nın Hamdullah Hamdî'yi örnek alıp nazmettiği 5179 beyitlik başarılı mesnevisi (nşr. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1979), Gubârî'nin yalın bir Türkçe ile kaleme aldığı 2106 beyitlik eseriyle Hâmidzâde Celîlî'nin mesnevisi gelir (Levend, *TDAY Belleten* 1967, s. 99). XVII. yüzyılda bu alanda Bursalı Hevâî Mustafa, Zihni Abdüddeîl ve Rif'atî Abdülhay efendilerin adı zikredilebilir (Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 128). XVII. yüzyıldan sonra yazılan mesneviler eskileri kadar başarılı değildir; bunlardan Köprülüzâde Esad Paşa, Molla Hasan, Ahmedî-i Âmidî'nin eserleri sayılabilir. Aynı dönemde Türkmen sahasında Nevrûzî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* (7670 beyit) sevilecek okunmuştur. Eserde mesnevi dışında farklı nazım şekillerinde şiirler de vardır. XIX. yüzyılda Tâib'in *Yûsuf u Züleyhâ'sı* yirmi sekiz gazel ve dört murabba ilâvesiyle 2488 beyte çıkmış (Gönül Ayan, *Osm.Ar.*, sy. 26 [2005], s. 76), Âteşzâde Mehmed İzzet Paşa'nın eseri ise yarım kalmıştır. Mensur Yûsuf ve Züleyhâ yazarları arasında Celâlzâde Mustafa Çelebi, Galatalı Mehmed b. İbrâhim, Altıparmak Mehmed Efendi'nin isimleri zikredilir (Kavruk, s. 64). Doğrudan basılarak çoğaltılan ilk Yûsuf ve Züleyhâ kitabı Süleyman Tevfik'e aittir (İstanbul 1311).

Bibliyografyada yer alanlar dışında çeşitli incelemelerle birlikte yayımlanan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevileri şunlardır: Dehri Dilçin, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha* (İstanbul 1946); *Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf ve Zeliha Mesnevisi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tipkibasım*, haz. Zehra Öztürk, I-II, Cambridge 2001); *Diyarbakırlı Ahmedî, Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme, Metin, Dizin, Sözlük* (haz. İdris Kadioğlu, Malatya 2005); Öznur Tuba Aktaş, *Köprülüzâde Esad Paşa'nın Terceme-i Yûsuf u Züleyhâ Adlı Eserinin Bilimsel Yayımla ile Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi* (yüksek lisans tezi, 2006, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); İbrahim Taş, *Yusuf ve Zeliha* (İstanbul 2008); Melike Gökcan Türkoğlan, *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma* (doktora tezi, 2008, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Ofllu Bilal Efendi, *Kıssa-i Yusuf u Zeliha* (haz.

Muhammet Kuzubaş, İstanbul 2010). Bu mesnevi üzerine yazılmış çok sayıda tez, kitap, makale ve bildiri Hanife Koncu tarafından bir makalede toplanmıştır (bk. bibl.). Yûsuf ve Züleyhâ modern Türk edebiyatının da konuları arasında yer almış, bu hususta manzum ve mensur çeşitli eserler yazılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Nazan Bekiroğlu, *Kalbin Üstünde Titreyen Hüzün: Yusuf ile Züleyha* (roman, İstanbul 2000); Melek Özlem Sezer, *Yusuf ile Zeliha* (manzum, İstanbul 2011); Nurullah Çetin, *Yeni Türk Şairinin Yusuf ile Züleyha Hikâyesi Duyarlılığı* (inceleme, Ankara 2004).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyyad Hamza, *Yûsuf u Zeliha* (haz. Ümit Özgür Demirci – Şenol Korkmaz), İstanbul 2008, hazırlayanın girişi, s. 9-25; a.e. *Destân-ı Yûsuf* (haz. Osman Yıldız), Ankara 2008, hazırlayanın girişi, s. 56, 57, 59; Darîr, *Kıssa-i Yûsuf: Yûsuf u Züleyhâ* (haz. Leylâ Karahan), Ankara 1994, hazırlayanın girişi, s. 9-27; Hamdullah Hamdî, *Yûsuf ve Züleyhâ: İnceleme ve Seçmeler* (haz. M. Naci Onur), Ankara, ts. (Ertem Matbaacılık), hazırlayanın girişi, s. 18, 25; 15. yy. *Şâiri Çakerî ve Divânı* (haz. Hatice Aynur), İstanbul 1999, hazırlayanın girişi, s. 5, 6; Kemalpaşazâde, *Yûsuf u Zeliha* (haz. Mustafa Demirel), Cambridge 2004, hazırlayanın girişi, s. XXI, XXXV; Abdurrahman Gubârî, *Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme-Metin* (haz. Hasan Aktaş, yüksek lisans tezi, 2006), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. V, 51-55; Şerîfî, *Yûsuf u Zeliha* (haz. Zuhâl Kültürâl), İstanbul 2001; Muhammed Nevrûzî, *Yûsuf u Züleyhâ: İnceleme-Metin* (haz. Çoban Hıdır Uluhan), Ankara 2007, hazırlayanın girişi, I, 7; Halide Dolu, *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonlar* (doktora tezi, 1953), İÜ Ed. Fak.; a.m.f., “Sultan Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Manzum Bir Yusuf Hikâyesi”, *TDED*, V (1954), s. 51-58; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1988, I, tür.yer.; a.m.f., “Divan Edebiyatında Hikâye”, *TDAY Belleten* 1967 (1968), s. 99; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul 1998, s. 64; Recep Demir, *Hatâyî-i Tebrizî ve Molla Câmî'nin Yusuf u Züleyhâ Mesnevileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme: İnceleme-Metin* (doktora tezi, 2006), Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Müjgân Çakır, “Erzurum-Erzincan-Diyarbakır ve Kars Yollarında Bir Paşa: Âteşzâde Mehmed İzzet ve Yûsuf u Züleyhâ'sı”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu* (ed. Oktay Belli), Ankara 2011, s. 393-396; İsmail Hikmet Ertaçlan, “Türk Dilinde Yazılan İlk Yusuf ve Züleyhâ”, *TDED*, III/1-2 (1948), s. 211-230; Zeynep Korkmaz, “Hüseyin Baykara Adına Yazılmış Çağatayca Yusuf ve Züleyhâ Mesnevisinin Tanınmayan Bir Yazması ve Eserin Yazan”, *TDe.*, III/1 (1968), s. 7-48; Hüseyin Ayan, “Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Züleyhâ Mesnevisindeki Gazeller”, *EFAD*, sy. 5 (1972), s. 31, 32; Nihat Azamat, “Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yusuf ü Zeliha, Esmâmî Tercümesi”, *Osm.Ar.*, sy. 7-8 (1998), s. 348, 351, 357; Kâzım Köktekin, “Bir Yusuf ve Zeliha Şâiri Süle Fakih ve Eseri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Der-*

gisi, sy. 4, Erzurum 1996, s. 176-177; G. K. Merguerian – A. Najmabadi, “Zulaykha and Yusuf: Whose Best Story?”, *JMES*, XXIX (1997), s. 485-508; Gönül Ayan, “Ahmed Yesevi Etkisiyle Yazılan İki Yusuf u Züleyha”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, Konya 1997, s. 31-38; a.m.f., “Tâ'ib ve Yusuf u Züleyhâ'sı”, *Osm.Ar.*, sy. 26 (2005), s. 76; Hasibe Mazioğlu, “Yûsuf u Züleyhâ Yazarı Sulu Fakih'in Adı Sorunu”, *TDAY Belleten 1999/I-II* (2003), s. 169-176; Hanife Koncu, “Yûsuf ve Züleyhâ Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V/10, İstanbul 2007, s. 617-630; Şahin Köktürk, “Halil Oğlu Ali'nin Yusuf ile Zeliha Hikâyesi”, *Turkish Studies*, II/4 (2007), s. 555; Sibel Üst, “Nahîfî'nin Yusuf u Zeliha Mesnevisi”, a.e., II/4 (2007), s. 823, 824; Melike Gökcan Türkoğlan, “Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 38, Erzurum 2008, s. 51-70; Ahmet Mermer, “Yusuf ile Zeliha”, *TDEA*, VIII, 619-621.

HANİFE KONCU

□ FARS EDEBİYATI. Dinî kaynaklı bir Doğu edebiyatı ürünü olan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi Fars edebiyatında da işlenen konulardan biridir. Farsça eserlerde Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesine yapılan telmih ve atıflar ilk defa X. yüzyılda Feruhî-i Sîstânî, Müncik-i Tirmizî ve Ebû Hanîfe İskâfî gibi sebk-ü Horasan şairlerinin methiyelerinde görülür. Yûsuf'un ve diğer kahramanların başından geçenler, şairlerin kendi zamanlarındaki bazı olaylar ve kişilerle ilişkilendirilmiş, böylece anlatım zenginliği sağlanmıştır. XI. yüzyıl şairlerinden Katrân-ı Tebrizî'nin divanında bu hikâyeye yirmiden fazla atıf yapılmış, Nâsır-ı Hüsrev, Hâkânî-i Şîrvânî ve Nizâmî-i Gencevî gibi şairler şiirlerinde hikâyeye sembolik yaklaşımlarla yeni bir anlatım kazandırmıştır. Meselâ Nâsır-ı Hüsrev bir şiirinde, Yûsuf'un duasıyla Züleyhâ'nın gençliğinin geri gelmesini kış mevsiminden sonra baharın tekrar canlanmasına benzetmiş, başka bir yerde kendi şiirinin etkisini Yûsuf'un duasıyla kıyaslayıp Farsça'nın bu sayede hayat bulduğunu söylemiştir. Hâkânî-i Şîrvânî de hikâyenin farklı yönlerine atıfta bulunmuştur. Örnek olarak Hâfız-ı Şîrâzî'nin, “Kaybolan Yusuf Ken'an'a geri dönecek üzülmü / Hüzün kulübesi bir gün gülşene dönecek üzülmü” beytiyle Gani'nin, “Ey Gani! Ken'an'daki yaşlı adamın (Ya'küb) karanlık gününe bak ki onun gözlerinin nuru Züleyhâ'nın gözlerini aydınlattı” beyti anılabilir (M. Ecmel Han, IX/4 [1958], s. 20). Yûsuf ve Züleyhâ'ya ait sembollerin dinî şiir türünde daha çok kullanıldığı görülmektedir. Senâi ve Ferîdüddin Attâr gibi mutasavvîf şairler eserlerinde hikâyedeki sahra, kuyu, zindan, Mısır ve Züleyhâ gibi kavramlara tasavvufîla ilgili

mecazi ve sembolik anlamlar yüklemiştir. Şairler, çeşitli edebî kurgular da ekleyerek Kur'an'daki bu kıssa etrafında birçok manzum eser meydana getirmişlerdir. Fars edebiyatında Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesinin müstakil bir eserde ele alınması İslâm sonrası Fars şiirinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Araştırmalarda kırk iki adet Farsça manzum Yûsuf ve Züleyhâ yazıldığı tesbit edilmiştir.

Firdevsî'ye (ö. 411/1020 [?]) nisbet edilen Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi bu hikâyelerin en eskisidir. Ancak mesnevinin Firdevsî'ye ait olup olmadığı konusunda ihtilâf vardır. Lutf Ali Beg Âzer, Rızâ Kulî Han Hidâyet ve Edward G. Browne gibi yazarlarla eseri tercüme edenler onun Firdevsî'ye aidiyetini ileri sürerken Müctebâ Minovî ve Saîd-i Nefîsî gibi araştırmacılar Firdevsî'ye nisbetini şüphelye karşılamaktadırlar. İlk defa Alman şarkiyatçısı Carl Hermann Ethé'nin bulup yayımladığı eseri (Oxford 1908; nşr. Hüseyin Muhammedzâde Sıddîk, Tahran 1368 hş.) Baron Ottokar de Schlechta Wssehrd manzum olarak Almanca'ya çevirmiştir (Viyana 1889). İngilizce'ye de iki tercümesi yapılmıştır. 6500-9000 beyit arasında değişen versiyonları bulunan mesnevinin mukaddimesinde şair kendisinden önce Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi yazan Ebû'l-Müeyyed-i Belhî (IV./X. yüzyıl) ve Bahtiyârî adlı şairlerin adını zikreder. Bunların eserleri günümüze ulaşmamıştır. Farsça manzum Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesinin günümüze kadar gelen en önemli versiyonu Abdurrahman-ı Câmî'ye aittir. Câmî'nin *Heft Evrenğ*'deki yedi parçadan biri olan *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi bu hikâyenin Fars edebiyatındaki en meşhur örneğidir. Mesnevi, *Heft Evrenğ* içinde (nşr. Murtazâ Müderis-i Gilânî, Tahran 1337 hş.), ayrıca müstakil olarak birçok defa basılmıştır (nşr. Nâdir Vezinpûr, Tahran 2536 şş.). Mesnevinin Türkiye kütüphanelerinde birçok nüshasının bulunması Türk şairlerinin Molla Câmî'den çok etkilendiklerini göstermektedir. Nitekim XV. yüzyılda Hamdullah Hamdi ve XVI. yüzyılda Gubârî Abdurrahman bu esere nazîre yazmış, Karamanlı şairlerden Kâmî Mehmed ve Âteşzâde Mehmed İzzet Paşa tarafından manzum tercümeleleri yapılmıştır. Câmî'nin mesnevisini V. E. von Rosenzweig Almanca'ya (Vienne 1824), Ralph T. H. Griffrith (London 1882) ve A. Rogers (London 1889) İngilizce'ye, Francesco Cimmino İtalyanca'ya (Napoli 1899), Auguste Briceux Fransızca'ya (Paris 1927) çevirmiştir.

Molla Ferruh Hüseyin Nâzım Herevî'nin 4500 beyitlik *Yûsuf u Züleyhâ'sı* (Leknev

1286; Taşkent 1322) Câmî'nin bir taklidir. Lutf Ali Beg'in *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi yaklaşık 8000 beyittir (yazma nüshası için bk. Abdürresûl Hayyâmpûr, sy. 48 [1338 hş.], s. 43). Câmî'den sonra yazılan Yûsuf ve Züleyhâ hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyede de Câmî ile benzerlikler hayli fazladır. İlk mesnevilerden biri de Mes'ûd-i Kûmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sıdır* (nşr. Ali Âl-i Dâvûd, Tahran 1369 hş., 1380 hş.). Şu'le-i Gülpâyigânî'nin 5000, Cevherî-yi Tebrîzî'nin 1321, Şihâb-ı Türşîzî'nin 1100 beyit olan mesnevileri günümüze ulaşmıştır (diğerleri için bk. M. Emîn Zevârî – Hasan Zülfikârî, s. 40-42). Kaynaklarda A'mâk-ı Buhârî, Mes'ûd-i Herevî, Âzer-i Tûsî, Tezhûrî-yi Ebherî, Mücî-yi Bedahşânî, Sâlim-i Tebrîzî, Evhadüddîn-i Belyânî, Nâmî-yi İsfahânî, Şevket-i Kaçar, Hâzık-ı Herevî, Nâzım-ı Herevî ve Kâtib-i Belhî'nin Yûsuf ve Züleyhâ'yla ilgili çalışmaları olduğu kaydedilmekle birlikte bunların zamanımıza kadar gelip gelmediği bilinmemektedir (diğerleri için bk. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XXV, 298-300; M. Emîn Zevârî – Hasan Zülfikârî, sy. 19 [1388 hş.], s. 43-44).

BİBLİYOGRAFYA :

Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XXV, 298-300; Ali Ekber Han Muhammedî, "Berhî Müşâbehatâ-yı Meyân-ı Dâstân-ı Yûsuf u Züleyhâ ve Siyâvûş ve Sûdâbe", *Keyhân Ferhengî*, Tahran 1370 hş., s. 26-28; Storey, *Persian Literature*, V/2, s. 576-584; M. Hüseyin Hâceti, *Manzûmehâ-yi Yûsuf u Züleyhâ der Edeb-i Fârsî*, Meşhed 1384 hş.; M. Ecmel Han, "Yûsuf u Züleyhâ" (trc. Nâsır el-Ensârî), *Şekâfetü'l-Hind*, IX/4, Bombay 1958, s. 19-48; Abdürresûl Hayyâmpûr, "Yûsuf u Züleyhâ", *Faşlânâme-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî-yi Tebrîz*, sy. 47, Tebriz 1337 hş., s. 418-433; sy. 48 (1338 hş.), s. 39-68; sy. 50 (1338 hş.), s. 233-260; sy. 52 (1339 hş.), s. 85-119; sy. 74 (1344 hş.), s. 186-191; Ahmed Gülcün-i Meânî, "Yûsuf u Züleyhâ", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-ı Tebrîz*, sy. 75, Tebriz 1344 hş., s. 390-397; Ahmed Nîkûhimmet, "Sevri der Meşnevî-yi Yûsuf u Züleyhâ", *Vahid*, sy. 28, Tahran 1353 hş., s. 361-369; Hâfiz Mahmûd Han Şirânî, "Yûsuf u Züleyhâ-yı Firdevsî", *Simurg*, sy. 3, Tahran 2535 şş., s. 14-41; Müctebâ Minovî, "Kitâb-ı Hezâre-i Firdevsî ve Buṭlân-ı İntisâb-ı Yûsuf u Züleyhâ be-Firdevsî", a.e., sy. 4 (2535 şş.), s. 49-68; Kâzım Dizfûliyan, "Tecellî-yi Şâ'irâne-i Dâstân-ı Yûsuf u Züleyhâ der Âşâr-ı Sa'âdî", *Şinâht*, sy. 28, Tahran 1379 hş., s. 19-26; M. Emîn Zevârî – Hasan Zülfikârî, "Rivâyetşinâsî-yi Kuşsa-ı Yûsuf u Züleyhâ", *Kâvişnâme*, sy. 19, Yezd 1388 hş., s. 37-69; M. Hüseyin Keremî – Şehin Hakkî, "Berresî Şâhtâr-ı Rivâyetî dū Rivâyet ez Dâstân-ı Ğinâyî Yûsuf u Züleyhâ", *Pejûşe-nâme-yi Edeb-i Ğinâyî*, VII/13, Zâhidân 1388 hş., s. 89-124; Hüseyin Naîmâbâdî, "Berresî Havâdiş-i Merbût be-Yusuf u Züleyhâ der Menâbî", *Sûhan-ı Târîh*, sy. 10, Kum 1389 hş., s. 114-144; J. T. P. de Bruijn, "Yusuf and Zulaykhâ", *EP* (İng.), XI, 360-361.

RIZA KURTULUŞ

YÛSUF EFENDİZÂDE

(ö. 1167/1754)

Osmanlı âlimi.

1066 (1656) yılında İstanbul'un Sultanaahmet semtindeki Nakilbent mahallesinde dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda (meselâ bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 471) onun 1085'te (1674) Amasya'da doğduğu ileri sürülürse de doğumuna düşülen "saât-i saâdet" (1066) kaydı ile babasının Nakilbent Camii'nde imamlık yapması bunun doğru olmadığını göstermektedir. Babası şeyhülkurrâ Mehmed Efendi, dedesi Amasyalı reisülkurrâ Yûsuf Efendi'dir. Dedesine nisbetle Yûsufefendizâde lakabıyla şöhret kazanmakla birlikte Abdullah Hilmi Efendi diye de anılır. Hıfzını tamamladıktan sonra babasından kıraat dersleri aldı. Bu ilimdeki icâzet silsilesi babası ve dedesi yoluyla İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) kadar ulaşır. Musâhib Mustafa Paşa hocası İbrâhim b. Süleyman el-Bektaşî'den Arapça, edebiyat ve tefsir; Birgili Kara Halil Efendi'den tefsir, usûl-i hadîs, hadis ve akfî ilimleri okudu. Şeyhülkurrâ Ali b. Süleyman Mansûrî'den akfî ilimler tahsiline devam etti. Sultan Ahmed Camii'nin "Karakız" lakabıyla tanınan başmüezzini hattat Hocaâde Mehmed Enverî'den sülûs ve nesih yazılarını meşkedip icâzet aldı. Sultanaahmet semtindeki Kabasakal Tekkesi şeyhi Sakızlı İlyas Efendi'ye intisap ederek Halvetiyye tarikatına bağlı Cihangîriyye şubesinin erkânı üzere seyrüsülûkünü tamamladı. Müstakimzâde onun Niyâzî-i Mısırî ile de yazıştığını kaydetmektedir (*Tuhfe*, s. 282). Öğrencileri arasında Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Râgîb Paşa, Müftizâde Mehmed Sâdık Erzincânî, Mustafa İzmirî ve Benderli Şeyhülkurrâ Ebûbekir Efendi bulunmaktadır.

Sicill-i Osmânî'de (III, 378) "Biçakçılar imamı" olarak tanıtlığına göre muhtemelen gençlik yıllarında bir süre imamlık yaptığı anlaşılmaktadır. III. Ahmed döneminde 15 Şâban 1123'ten (28 Eylül 1711) itibaren sarayda *Şahîh-i Buhârî* okutmaya başladı. Muharrem 1131'de (Aralık 1718) I. Ahmed'in kurduğu vakıflara reisülkurrâ tayin edildi. 1134'te (1722) hocası Ali Mansûrî'nin vefatı ile boşalan Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığına getirildi. 1148'de (1735) Sarây-ı Hümâyün hocası oldu. Ayrıca Enderun Kütüphanesi'nde ve Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi'nde tefsir dersleri okutuyordu. I. Mahmud dö-